

Epistemologija političkog ekstremizma: epistemički baloni i komore jeke

Uvod

Što je ekstremizam? Koji obrasci intelektualnog ophođenja karakteriziraju ekstremiste? Kako ekstremisti nastaju, i kako, ako ikako, pravovremeno ispraviti njihove epistemičke pogreške? Tražimo li doista primjenjive odgovore na ekstremizam, prvo moramo razumjeti spoznajne prakse iz kojih izrasta. Ekstremizam ne nastaje u društvenom vakuumu. Naprotiv, on pretpostavlja složene društvene sustave razmjene informacija, pridavanja povjerenja i stjecanja epistemičkog autoriteta. Ekstremizam buja unutar zatvorenih informacijskih sustava i manihejskih krugova povezanih istomišljenika. Kad pojedinci s ekstremnim gledištima odluče vjerovati kompromitiranim javnim ličnostima i svjesno odbaciti ljudska prava, pokazuju ravnodušnost spram provjerenih činjenica i nebrigu za ideal međuljudskog poštovanja. Kad uspostavljaju zatvorene mreže istomišljenika i odbacuju nepristrane izvore informacija, djeluju s intelektualnom zatvorenosću i dogmatizmom. Kad svoje vrijednosti smatraju nedodirljivima, izuzimajući ih iz svakog oblika racionalne kritike, ukidaju mogućnost razložne rasprave. Zalažući se za bezobziran tretman ranjivih društvenih skupina, ekstremisti iskazuju predrasude i epistemičku neodgovornost. Na prvi bismo pogled, ova ponašanja mogli pripisati *epistemičkim porocima*, negativnim obrascima intelektualnog ponašanja, poput, primjerice, *zatvorenosti uma*, koja nas čini nezainteresiranim za nove informacije, *epistemičke arogancije*, zbog koje smo odveć uvjereni u nepogrešivost svojih stavova, *epistemičke lijenosti*, uslijed koje ne ulažemo trud u pažljivu analizu svojih izvora, ili *epistemičke neodgovornosti*, zbog koje svoja vjerovanja ne nastojimo kvalificirati pažljivim razmatranjem dokaza. U opsežnoj studiji epistemičkih poroka Quassim Cassam ponudio je plodan teorijski okvir za analizu takvog ophođenja – *opstruktivizam*. Prema opstruktivističkoj definiciji, epistemički poroci su prijezira vrijedne karakterne crte, stavovi ili načini razmišljanja za koje snosimo osobnu odgovornost, a koji sustavno osujećuju naše pokušaje da steknemo, zadržimo, ili s drugima podijelimo istinita vjerovanja.

Na prvi pogled, teorija se čini zadovoljavajućom. Doista se čini da ekstremisti odbacuju činjenice i razložnu raspravu zbog štetnih karakternih crta, stavova ili stilova razmišljanja koji osujećuju stjecanje znanja. Govoreći o našoj odgovornosti za ove poroke, Cassam identificira dva oblika odgovornosti. Kao prvo, možemo biti odgovorni za stjecanje svojih poroka. Intelektualna lijenost i loše epistemičke navike, poput bježanja od rada na sebi i površne analize informacija, mogu nas s

protjecanjem vremena učiniti zatvorenima, neodgovornima, dogmatičnima i epistemički arogantnima. Kao drugo, ako ulaganjem napora možemo obuzdati svoje poroke, ali, zbog lijenosti ili apatije to ne učinimo, tada smo odgovorni za njihovo zadržavanje. Ipak, vrijedi se zapitati moгу li ekstremisti – jednom kada su već ekstremisti - djelovati u skladu s pozitivnim spoznajnim obrascima, epistemičkim vrlinama. Mogu li, potaknuti iskrenom znatiželjom, tražiti stavove neistomišljenika, precizno razlagati njihove implikacije i smišljati razložne replike? Kako objasniti činjenicu da ekstremisti ne bježe od novih informacija, ali, usprkos tome, jednom kad te informacije dobiju, uporno nastavljaju izražavati nepovjerenje prema svim iskazima izvan svog kruga istomišljenika? Nadalje, što možemo izvesti iz saznanja da izloženost dokazima koji poriču njihove stavove, umjesto da promijeni njihovo mišljenje, dodatno osnažuje njihova prethodna vjerovanja? Zašto, čak ni kad naiđu na neutralne informacije, ekstremisti iz njih ne mogu učiti?

U ovom ću radu prvo istražiti intelektualne - ili epistemičke - obrasce stjecanja ekstremističkih gledišta, a njihove korijene locirati u 'komorama jeke' (*echo chambers*), društvenim epistemičkim strukturama koje ukidaju povjerenje svojih članova u vanjske izvore informacija. Njihov naziv odražava sljedeće obilježje: sve što u komorama jeke možemo čuti su repetitivni odjeci naših sadašnjih vjerovanja i stavova naših istomišljenika. Iako postojeća epistemološka literatura komore jeke ustrajno brka s popularnijim pojmom 'epistemičkih balona' (*epistemic bubbles*), to je, kao što u nedavnoj studiji ističe C. Thi Nguyen, kategorička pogreška. Epistemički baloni su društvene epistemičke strukture u kojima su vanjski glasovi slučajno zanemareni uslijed nenamjernog izostavljanja, a koje možemo rasprsnuti jednostavnim izlaganjem nepristranim dokazima. U ovom slučaju, riječ je o problemu loše informacijske topologije: budući da prirodno gravitiramo pojedincima koji dijele naše moralne vrijednosti, često ćemo se nenamjerno ograditi od relevantnih vanjskih izvora informacija. Ako, primjerice, svoje dnevne vijesti dobivam od zatvorenog kruga prijatelja koji dijele moje političke preferencije, ali, kad naidem na potencijalno kontradiktorne informacije, ostajem otvorena promjeni stava - nalazim se u slučajnom epistemičkom balonu.

Komore jeke su, s druge strane, znatno izdržljivije. One aktivno zatiru povjerenje svojih članova u nepristrane izvore informacija i uvjeravaju ih da će svijet izvan njihove grupe, potaknut zloćudnim motivima, nastojati poreći njihove tvrdnje (Begby). Činjenica da će vanjski svijet potom doista poreći njihove tvrdnje - jer su paušalne, opresivne, ili nedovoljno poduprte dokazima - samo će dodatno osnažiti njihovo vjerovanje u narativ komore jeke. Pokušat ću pokazati kako razumijevanje načina na koji komore jeke djeluju može pomoći shvatiti kako ekstremisti mogu zadržati svoja vjerovanja a da ne iskažu epistemičke poroke.

U drugom dijelu, vezu između epistemičkih poroka i ekstremizma locirat ću u trenutku ulaska u komoru jeke. Zbog svoje epistemičke strukture, komore jeke - poput ekstremističkih političkih frakcija - članovima nude naizgled koherentne priče i jednostavne odgovore na složena pitanja. Sklonost pojednostavljenim tumačenjima stvarnosti komore jeke čini osobito privlačnima intelektualno zatvorenim i epistemički neodgovornim pojedincima. Međutim, jednom kad prihvate središnja vjerovanja kakve komore jeke, koja pretpostavljaju ucertani antagonizam spram vanjskih izvora informacija, mogu ih zadržati bez iskazivanja dodatnih epistemičkih poroka. Štoviše, mogu djelovati i s epistemičkim vrlinama: mogu aktivno tražiti sve novije dokaze i suočavati se s nositeljima suprotnih stavova. No, upravo zbog epistemičke strukture komora jeke, sve buduće dokaze tumače kroz prizmu nepovredivosti prethodnih vjerovanja i upitnih motivacija svih izvan njihove skupine istomišljenika.

U trećem dijelu, zapitat ćemo se koliko ekstremiste možemo kriviti za njihovo postupanje. Tvrdit ćemo da su, budući da ulazak u komoru jeke zahtijeva prilično neodgovorno intelektualno ophođenje, pojedinci koji voljno pristanu na komoru jeke epistemički krivi za svoje ponašanje. Jedini članovi komora jeke izuzeti iz krivnje su oni koji su u njima odgojeni (Goldberg). Vidjet ćemo da će takvi pojedinci, čak i ako djeluju isključivo s epistemičkim vrlinama i iskrenom znatiželjom, ostati nepovjerljivi prema svim vanjskim izvorima informacija.

U četvrtom dijelu, istražiti ćemo je li moguće voljno izaći iz komore jeke. Prema Nguyenu, iako nije nemoguće napustiti komoru jeke, to je iznimno zahtjevan zadatak, koji se ne može provesti pukim izlaganjem nepristranim dokazima. Jednom kad je u nju ušao, jedini način na koji se pojedinca može izbaviti iz komore jeke obnavljanje je njegovog povjerenja u vanjske izvore informacija. Jednostavnije rečeno, pripadnik komore jeke mora shvatiti da stranci mogu biti jednako puni poštovanja, jednako informirani i jednako dobronamjerni kao njegovi istomišljenici.

Konačno, u petom dijelu, pokušat ću artikulirati dva djelatna odgovora na ekstremizam. Prvo rješenje je *personalno*. Ako poroke zatvorenosti uma i epistemičke neodgovornosti demotiviramo kvalitetnim obrazovanjem, pojedince možemo naučiti da uoče i izbjegnu komore jeke prije nego što postanu njihovi članovi. Međutim, budući da je ekstremizam politički problem s uočljivim utjecajem na stvarne ljudske živote, drugo rješenje mora biti *strukturno*. Kao društvo, moramo nadgledati i sankcionirati epistemičke platforme, poput medijskih izvora i društvenih mreža, koje aktivno zatiru povjerenje publike u objektivne izvore informacija i znanstvene činjenice. Osobito rizične su platforme koje, bez ikakvih dokaza, nastoje locirati zajedničkog neprijatelja odgovornog za sve društvene bolje, pri čemu je najčešće riječ o kakvoj stigmatiziranoj društvenoj skupini. Kako bi se spriječili uspostava komora jeke, potrebna je zdrava demokratska kultura u kojoj pojedinci, putem razložne rasprave i međusobnog poštovanja, mogu steći povjerenje u ljude koji ne dijele njihova mišljenja. Kako se

ekstremiste ne može razuvjeriti pukim izlaganjem neutralnim dokazima, i kako je komore jeke notorno teško napustiti bez cjelovite promjene spoznajne paradigme, jedina nada je spriječiti njihov nastanak.

Epistemički baloni i komore jeke

Raspravu možemo započeti kratkom analizom intelektualnog postupanja ekstremista. Na prvi pogled, ekstremisti svoje povjerenje pridaju pomno izabranim izvorima koji podupiru njihove stavove. A kad naiđu na suprotne dokaze, automatski im prilaze sa skepsom bez obzira na njihovu uvjerljivost. Štoviše, suprotne informacije, umjesto da im promijene mišljenje, učvršćuju njihova vjerovanja. Iskazuju nekvalificiranu sigurnost u svoje stavove i traže sveobuhvatne ideološke narative koji jednim potezom nastoje objasniti cio spektar društvenih fenomena, sve od javnih politika i školskih programa do migracija i rodni dinamika. Ekstremisti se oslanjaju na kompromitirane autoritete koji eksplicite preispituju vjerodostojnost vanjskih izvora informacija.

Ova bi nas obilježja mogla potaknuti da njihovo ponašanje pripišemo epistemičkim porocima. Netko neprijateljski nastrojen prema novim dokazima čini se dogmatičan i zatvoren. Slično, slijepo povjerenje u upitne ličnosti doima se epistemički naivnim. Njihovu sklonost grandioznim narativima koji nude banalna tumačenja društvenih fenomena, najčešće upotpunjena zajedničkim neprijateljem, možemo smatrati znakom intelektualne lijenosti. Međutim, ekstremisti se mogu ponašati na posve racionalan i epistemički krepostan način. Nerijetko se zainteresirano suočavaju s neistomišljenicima i oblikuju detaljne – pa i ako pogrešne – replike. Jednom kad su prihvatili određeni skup vjerovanja, ekstremisti iz njih mogu racionalno izvoditi daljnje zaključke, a nove dokaze tumačiti kroz prizmu prihvaćenog narativa. Ekstremistički svjetonazori i teorije zavjere iznutra su često iznimno koherentni. Ako se način na koji stječu i zadržavaju vjerovanja ne može objasniti pukim pozivanjem na epistemičke poroke, čime može? Kako objasniti da se ekstremiste ne može razuvjeriti neutralnim dokazima?

U studiji komora jeke i epistemičkih mjehura, filozof C. Thi Nguyen nudi potencijalno rješenje. Nešto u protoku informacija je, prema Nguyenu, pošlo po zlu. Korisnici društvenih mreža i pratitelji medija izloženi su filtriranim informacijama, sačinjenima većinom od stavova s kojima se već slažu. Parcijalna izloženost im osnažuje vjerovanja i odsijeca ih od relevantnih izvora suprotnih informacija. Nguyen identificira dva epistemička filtra koja izazivaju različita djelovanja i imaju različite učinke na naše intelektualne živote. Kao prvo, govori o epistemičkim balonima, društvenim epistemičkim strukturama gdje su neki relevantni izvori isključeni uslijed izostavljanja. Kad odlučimo vrijeme provoditi sa svojim prijateljima, koji obično dijele naša mišljenja i moralne nazore, i kad ih tretiramo kao izvore

informacija, nenamjerno se ograđujemo od potencijalno suprotnih dokaza. To nerazmjerno potiče naše samopouzdanje i uvjerava nas da je naše vjerovanje jedino s ikakvim naznakama legitimnosti. Razlog zašto epistemički baloni nastaju nije stvar nečije krivnje. Svijet obiluje informacijama, uključujući i one krajnje nerelevantne, pa možemo *opravdano* tražiti načine da ih filtriramo. Oslanjanjem na provjerene epistemičke autoritete, vjerodostojne medije, i prijatelje čijim sudovima vjerujemo, možemo se usredotočiti na doista korisne i pouzdane informacije.

Prvi je problem epistemičkih mjehurića, prema Nyugenu, manjak pouzdane informacijske pokrivenosti: pregleda relevantnih iskaza iz naše čitave epistemičke zajednice. Djelomična pokrivenost, ograničena na bliske prijatelje, poznanike i istomišljenike, odsijeca nas od relevantnih vanjskih glasova. Epistemički baloni osnaženi su našim svjesnim odlukama, poput težnje druženju s ljudima koji dijele naše moralne vrijednosti, i algoritamskim filtriranjem na društvenim mrežama. Način na koji društvene mreže odlučuju što ćemo vidjeti osobito je opasan jer ne možemo prosuditi do koje smo mjere ogradeni od vanjskih informacija, pa, stoga, ni kako možemo dopuniti ovu djelomičnu sliku.

Druga epistemička posljedica ovakve filtracije jest “nategnuta potpora”, naše podsvjesno uvjerenje da opetovana ponavljanja iste činjenice pridonose njezinoj istinitosti. To je očita pogreška. Prema Nguyenu, iako je potpora različitih izvora obično pouzdan način provjere naših vjerovanja, vrijedna je samo ako svako ponavljanje donosi novu epistemičku vrijednost. Ako, primjerice, brojni neovisni znanstvenici, provodeći svoja vlastita istraživanja, dođu do istog zaključka o opasnosti klimatske krize, možemo pouzdano postati sve sigurniji oko klimatskih promjena. Ako, s druge strane, svi naši prijatelji na društvenim mrežama podijele isti članak o, recimo, iznimnim zdravstvenim prednostima jedenja čokolade, ponavljanja istog skupa informacija ne pridonose istinitosti tvrdnje. Budući da svi ponavljaju isti skup informacija, ponavljanja ne treba tretirati kao neovisne izvore potpore. A činjenica da se rado okružujemo pojedincima koji dijele naša vjerovanja – i koji će, stoga, često ponavljati iste informacije – samo osnažuje našu uvjerenost u naša trenutna gledišta.

Epistemički baloni su, međutim, relativno krhki. Budući da nismo automatski nepovjerljivi prema novim informacijama, nego na njih jednostavno nismo naišli uslijed filtriranja, puka izloženost drugačijim činjenicama može promijeniti naše mišljenje. Poslužimo se jednostavnim primjerom. Zamislite da sam strastvena zagovaračica vjetrenjača, pa vjerujem da su one idealan i posve neupitan izvor energije. Moji prijatelji, jednako ekološki osviješteni kao i ja, na društvenim mrežama dijele iste hvalospjevne članke o revolucionarnom potencijalu vjetrenjača. U ovom slučaju, očito sam se zatekla u epistemičkom balonu, a opetovana izloženost istim informacijama samo će učvrstiti moja trenutna vjerovanja. Međutim, dok proučavam stranicu koju rijetko posjećujem, slučajno naiđem na tekst o negativnom utjecaju vjetrenjača na ptice selice. Iako informaciji pristupam pažljivo, budući da je vidno neusklađena s mojim uvjerenjima,

nakon razmatranja dokaza mijenjam svoje mišljenje o vjetrenjačama: sada smatram da ih, usprkos njihovom progresivnom potencijalu, treba graditi samo na pomno odabranim lokacijama. Činjenica da sam ranije zanemarivala taj podatak nije bila proizvod ni zlobe ni lijenosti, nego homogenosti moje epistemičke zajednice. No, kako želim biti informirana o svim relevantnim argumentima, uključujući i one koji su mi promakli, pozdravit ću pouzdane izvore novih informacija, a puka izloženost novim dokazima uspješno će promijeniti moje mišljenje. Naša spremnost na napuštanje ucrtanih spoznajnih obrazaca, naravno, varira od slučaja do slučaja: znatno ćemo teže odustati od stavova koji čine dio naših identiteta. Usprkos tome, šanse da ćemo uspješno napustiti epistemički mjehurić su, ako smo odgovorni, prilično utješne.

Komore jeke i epistemički poroci

Komore jeke su, s druge strane, znatno opasnije. Prema Nguyenovoj definiciji, komore jeke su “društvene epistemičke strukture u kojima su vanjski izvori informacija aktivno diskreditirani.” Nguyen svoj model komora jeke oslikava Jamiesonovom i Cappellinom analizom komunikacijskih metoda notornog voditelja američkog Fox Newsa Rusha Limbaugha, i drugih konzervativnih medijskih servisa. Mediji ekstremne desnice, prema ovoj analizi, aktivno zatiru povjerenje svojih gledatelja u suparničke kanale, prikazujući ih kao potkupljene “masovne medije” koji, iz zlih pobuda, nastoje izvrnuti istinu. Jednom kad prihvati ovo središnje vjerovanje, njihova se publika zatvara prema suprotnim dokazima, budući da je automatski nepovjerljiva prema “strancima” od kojih ti dokazi mogu doći. Konzervativni mediji potom ulažu dodatan trud kako bi svoje gledatelje zarobili u alternativnoj stvarnosti, tako što, primjerice, bore za ljudska prava ironično nazivaju “pravedničkim vitezovima,” proglašavaju liberalnu urotu protiv tradicionalnih vrijednosti, a klimatsku krizu prikazuju kao socijalističku prijevaru, puki alibi za podizanje poreza. Budući da njihova publika više ne vjeruje ni objektivnosti znanstvene zajednice, koja je, navodno, još jedan sudionik liberalne urote, izloženost drukčijim činjenicama više ne može promijeniti njihova mišljenja.

Kao što možemo vidjeti, komore jeke funkcioniraju tako da zatiru naše povjerenje u iskaze koji dolaze izvan naše skupine. Ovime, prema Nguyenu, nalikuju na kultove i teorije zavjera, koji svoje članove ograđuju od vanjskog svijeta. Dok epistemički baloni obično izviru putem slučajnog informacijskog filtriranja, komore jeke su namjerni pokušaji stjecanja i zadržavanja moći odsijecanjem svojih sljedbenika od neutralnih izvora informacija. Komore jeke svoju stabilnost izvide iz fenomena koji Begby naziva “proaktivnim dokazivanjem”. Naime, njihova središnja vjerovanja dolaze od karizmatičnih

autoriteta koji sve vanjske glasove odbacuju kao nepouzdanе ili maliciozne. Ovi autoriteti članove komora jeke upozoravaju da će vanjski svijet, iz niskih osobnih interesa, opetovano pokušavati opovrgnuti njihove tvrdnje, te da takvim pokušajima ne smiju vjerovati. U komorama jeke, prema Nguyenu, uočavamo i napadan nerazmjer povjerenja prema članovima naše skupine u odnosu na strance: dok istomišljenicima pripisujemo prenapuhanu razinu intelektualne kredibilnosti, strance unaprijed odbacujemo kao korumpirane. Kad članovi komora jeke naiđu na suprotne argumente, što je neizbježno, tumače ih u okviru vjerovanja da je vanjski svijet inherentno urotnički i sklon prevariti ih. Štoviše, kad vanjski svijet doista porekne njihove tvrdnje – jer su neistinite, kao u slučaju protivnika cijepljenja, ili jer su opresivne, kao što su vjerovanja fašističkih frakcija – to samo osnažuje njihovo povjerenje u izabrani epistemički autoritet, koji ih je pak proaktivno upozorio da će se to dogoditi.

Prisjetimo se primjera zagovaračice vjetrenjača koja, nakon puknuća njezinog epistemičkog mjehurića, spoznaje njihove potencijalne mane. Vratimo li se tom primjeru, možemo razmotriti i kako bi izgledao kao komora jeke. Zamislite, ponovno, da strastveno zagovaram obnovljive izvore energije. Svoje dnevne vijesti primam samo od odabranih aktivističkih izvora prema kojima su svi kritičari obnovljivih energenata korumpirani prevaranti koje obilno financira industrija fosilnih goriva. Jednom kad sam prihvatila ovo temeljno vjerovanje i izgubila povjerenje u osobe koje moj stav mogu dovesti u pitanje, nikakvi daljnji dokazi, bez obzira na to koliko uvjerljivi i znanstveno poduprti, neće moći promijeniti moje mišljenje. Kad nađem na činjenicu da vjetrenjače mogu biti opasne za ptice selice, hitro ću ju odbaciti kao korporativnu zavjeru zagovornika fosilnih goriva. Štoviše, sve informacije s kojima se ne slažem tretirat ću kao dokaz premreženosti javnih medija naftnim lobijem. Moje djelovanje mogu karakterizirati čak i razmjerne epistemičke vrline. Mogu, primjerice, aktivno tražiti dokaze protiv obnovljivih izvora energije, a onda ih koristiti kako bih poduprla svoj stav da niski interesi kuju urotu protiv vjetrenjača. Budući da, hipotetski, vjerujem da je i čitava znanstvena zajednica uključena u ovu urotu zbog niskih interesa, objektivni dokazi za mene više neće biti objektivni.

Kao što Nguyen ističe, ono što obično smatramo “neutralnim” činjenicama zapravo nisu neutralne činjenice. Naprotiv, vjerovanje znanosti pretpostavlja društvene mreže povjerenja i epistemičkog autoriteta. Kako bismo prihvatili neki skup informacija, moramo vjerovati čitavoj znanstvenoj zajednici, koja, putem stručnih recenzija i mehanizama selekcije, opravdava te informacije. A, budući da su članovi komora jeke naučeni sumnjati u sve vanjske izvore informacija, ovo nepovjerenje uključuje i naizgled neutralne znanstvene činjenice. Prisjetimo se da epistemički baloni neopravdano tretiraju ponavljanja istih informacija kao neovisne izvore potpore. U obrnutom fenomenu, komore jeke neopravdano tretiraju doista neovisne izvore – primjerice, brojne znanstvene dokaze o klimatskim promjenama – kao međuovisne i uključene u istu, etički problematičnu urotu.

Vrijedi se zapitati jesu li komore jeke čest fenomen. Pristaje li koncept komore jeke samo ekstremnim pojavama poput kultova i teorija zavjere? Koja je vjerojatnost da će kakav epistemički mjehurić degenerirati u komoru jeke i početi proizvoditi ekstremiste? Kakva politička vjerovanja najčešće potiču nastanak komora jeke? Pri pomnijem istraživanju, komore jeke možemo pronaći u svemu od zajednica posvećenih određenom obliku tjelovježbe ili specifičnim režimima prehrane, do ekstremističkih političkih frakcija. A, iako su komore jeke statistički češće u konzervativnim krugovima, svaka politička stranka koja svoju publiku aktivno okreće protiv svih konkurenata lako degenerira u komoru jeke. Osobito opasni su oni ideološki okviri koji sve društvene probleme – od nezaposlenosti i ekonomske stagnacije do padajućih stopa nataliteta – pripisuju istom zajedničkom neprijatelju, koji, navodno, kontrolira “objektivne” izvore informacija.

U nedavnom članku, Nelson i Webster poriču postojanje epistemičkih mjehurića, tvrdeći da empirijski korisnici društvenih mreža doista posjećuju širok raspon medijskih izvora, od kojih se neki i ne slažu s njihovim političkim gledištima. Međutim, kao što smo vidjeli, čak kad epistemički baloni i ne bi postojali, izloženost suprotnim dokazima nije nikakva prijetnja za komore jeke: štoviše, ona samo osnažuje vjerovanja njihovih članova. Komore jeke ne pretpostavljaju defektan protok informacija. Sve dok postoji jasan nerazmjer između povjerenja spram mojih istomišljenika i onih koji ne pripadaju mojoj skupini, komore jeke mogu se razviti i u naizgled zdravim epistemičkim zajednicama. Vrijedi ponoviti da komoru jeke ne možemo rasprsnuti izlaganjem njezinih članova suprotnim dokazima: takvi će dokazi samo poduprijeti naučeno vjerovanje da je vanjski svijet inherentno ne zaslužuje povjerenje.

Jednom kad je prihvatio središnja vjerovanja komore jeke, njezin član može postati ekstremistom bez daljnjih epistemičkih poroka. Takav pojedinac neće odbacivati suprotne dokaze iz pukog dogmatizma. Naprotiv, možda će ih i aktivno tražiti, a potom ih racionalno uskladiti s pozadinskim vjerovanjem da vanjski svijet kuje urotu protiv njegove grupe. Uostalom, nove informacije može primati samo u okviru svojih pozadinskih vjerovanja. Zatim, odabranim autoritetima neće vjerovati iz slijepog uvjerenja ni iz epistemičke naivnosti, nego jer se upozorenje da će vanjski svijet pokušati poreći njihove tvrdnje opetovano ostvaruje. Sa svakim novim fragmentom suprotnih dokaza, sad tretiranim kao dokazom moralne iskorenosti vanjskog svijeta, pripadnici komora jeke samo će osnažiti svoje povjerenje u odabranog autoriteta. Pripadnost komori jeke onemogućuje pojedincima da prihvate da se pouzdani izvori informacija mogu nalaziti i izvan njihove grupe. Ekstremistički svjetonazori su koherentni jer pojedinci sve nove dokaze tumače kroz prizmu svojeg ranijeg znanja, koje pretpostavlja nepovjerenje prema vanjskim izvorima informacija. Komore jeke su, onda, neprobojni epistemički baloni koje ne možemo rasprsnuti pukim izlaganjem njihovih članova neutralnim činjenicama. Jednom kad se

nađu unutar komore jeke, pojedinci mogu djelovati i s epistemičkim vrlinama i pažljivo tražiti nove informacije, ali njihov će društveni kontekst degenerirati i takvo ponašanje.

Koncept komore jeke pomaže nam objasniti i fenomen polarizacije vjerovanja, kada pojedinci koji vjeruju u neki iskaz postupno povećavaju svoju uvjerenost da je taj iskaz istinit. Polarizacija vjerovanja sve češće se spominje u raspravama o političkoj polarizaciji, osobito u kontekstu dvostranačkih režima, poput američke demokracije. Iako većina modela polarizaciju vjerovanja objašnjava pozivanjem na epistemičke mjehuriće i slične filtere, komore jeke nude uvjerljivije tumačenje. Prema Thomasu Kellyju, polarizacija vjerovanja djeluje tako što nas čini otvorenijima informacijama s kojima se već slažemo. Dok postajemo skeptični prema svim suprotnim tvrdnjama, od njih zahtijevajući obilnu dokaznu potporu, ležerno prihvaćamo one stavove koji se slažu s našima. A, jednom kad smo ušli u komoru jeke, uz to što postajemo otvoreniji krajnje uskom spektru gledišta, postajemo aktivno nepovjerljivi prema svima koji bi nam mogli ponuditi drukčiji zaključak.

Kako nakon analize polarizacije vjerovanja, možemo definirati politički ekstremizam? Čini se da je ekstremizam epistemički propust potaknut polarizacijom vjerovanja koja nastupa nakon što smo ušli u komoru jeke. Imamo li ovo na umu, možemo uočiti vezu između komora jeke i epistemičkih poroka. Ako pojedinac nije odgojen unutar komore jeke, mora imati neki razlog zašto bi u nju ušao. Pitanje je zašto pojedinci uopće odlučuju prihvatiti ekstremistički narativ kakve komore jeke.

Kako takvi narativi uopće izgledaju. Komore jeke, sve od kultova i teorija zavjere do ekstremističkih političkih frakcija, nude interno koherentna objašnjenja različitih društvenih fenomena, obično upotpunjena zajedničkim protivnikom odgovornim za uočene probleme. Teorije zavjere, primjerice, društvene boljke pripisuju složenim planovima moćnih elita. Konzervativne političke frakcije, slično, korijen društvenih problema traže u liberalnoj zavjeri protiv tradicionalnih vrijednosti, ili u masovnom globalnom planu uništenja zapadnjačke kulture putem imigracije.

Pojednostavljeni do razine trivijalnosti, takvi grandiozni narativi svojim publikama nude lako razumljiv eksplanatorni okvir i osjećaj konačnosti. Umjesto artikulacije nijansiranih tumačenja društvenih fenomena, oni iskorištavaju predrasude svojih pripadnika spram osjetljivih skupina. Iz pesimističnije perspektive, naš nas kognitivni ustroj čini osobito otvorenima takvim klimavim narativima. Istraživanja su pokazala da će pojedinci prioritzirati informacije koje se podudaraju s njihovim stajalištima, bez obzira na to koliko su stereotipna, te da, kako bi umanjili svoje etičke obveze spram ugroženih skupina, odlučuju vjerovati da su na neki način zaslužile svoj društveni položaj. Čini se da komore jeke, uslijed svoje epistemičke strukture i složenih mehanizama afirmacije, privlače pojedince podložne epistemičkim porocima zatvorenosti uma, dogmatizma, predrasuda, neodgovornosti, i epistemičke lijenosti. Slično, Jamieson i Cappella tvrde da pojedinci ulaze u komore jeke jer žele pripadati usko povezanoj skupini. I,

premda težnja konačnosti sama po sebi i nije epistemička pogreška, nerijetko propada u sklonost prihvatanju simplificiranih objašnjenja društvenih zbivanja.

U tom bismo smislu mogli pretpostaviti da bi pojedinac opremljen vrlinama epistemičke odgovornosti, otvorenosti uma, savjesnosti i znatiželje mogao biti manje sklon ući u komoru jeke. Njezina objašnjenja društvenih gibanja doimala bi mu se odveć banalnima i nedovoljno potkrijepljenima dokazima, a bio bi skeptičan i prema svemu što raznolike društvene defekte nastoji prikrpati kakvoj ugroženoj skupini. Epistemički kreposni pojedinci rjeđe će se odreći uravnoteženih objašnjenja u korist osjećaja intelektualne konačnosti. Međutim, jednom kad su zapali u okrilje komore jeke, epistemička vrlina ih više neće moći iz nje izvući. Pripadnik komore jeke može znatiželjno iščitavati vijesti i svejedno ih tumačiti kao krunski dokaz korumpiranosti masovnih medija. Sve nove informacije – i one koje se slažu s njegovim vjerovanjima, i one koje se ne slažu – dodatno će podupirati njegov svjetonazor. Dok će afirmativne činjenice jednostavno dokazivati njegova temeljna vjerovanja, postojanje suprotnih stavova osnažit će njegovu uvjerenost da vanjski svijet ne zaslužuje povjerenje. Ovi zaključci impliciraju da pojedince možemo spriječiti da uđu u komoru jeke poučavanjem vrlina otvorenosti uma, epistemičke odgovornosti, i skromnosti. Kako bi bili otporni na komore jeke, pojedinci moraju biti spremni prihvatiti intelektualnu nesigurnost i neminovnu višeslojnost stvarnih objašnjenja: moraju birati složena tumačenja nauštrb trivijalnih narativa. Stvarna objašnjenja često su uvjetna, nedovršena, i nimalo spektakularna, a otvorenost informacijama nudi znatno manje komfora od jasne i koherentne priče o globalnoj zavjeri.

Komore jeke i odgovornost

Ako voljni ulazak u komoru jeke pretpostavlja značajne epistemičke poroke, onda smo odgovorni za prihvatanje njezinog narativa i, posljedično, za postajanje ekstremistom. Međutim, razmjer naše odgovornosti ovisi o tome jesmo li odgovorni za posjedovanje epistemičkih poroka koji su nas ponukali na ulazak. Prisjetimo se Cassamove distinkcije između odgovornosti za stjecanje i odgovornosti za zadržavanje epistemičkih poroka. Prema ovom modelu, odgovorni smo za stjecanje poroka ako su naše ponašanje ili loše intelektualne navike doveli do razvitka danog poroka. Primjerice, odgovorna sam za svoju epistemičku aroganciju ako je uzrokovana mojom decidiranom nevoljnošću da priznam koliko je moga uspjeha ovisilo isključivo o sreći i nezaslužnim privilegijima. Dok je odgovornost za stjecanje poroka teško dokazati, jer to od nas traži da ih pripišemo nedefiniranom prošlom ponašanju, odgovornost za zadržavanje poroka nešto je jednostavnija. Odgovorni smo za zadržavanje poroka ako ih, s dovoljno truda, možemo zamijetiti i ispraviti, a to ne činimo.

Cassam identificira nekoliko načina na koje možemo *zamijetiti* svoje epistemičke poroke. Kao prvo, možemo upotrijebiti kritičku refleksiju nad svojim epistemičkim postupanjem. Iz ciničnije perspektive, ne čini se da će poročni – lijeni, neodgovorni, dogmatični i zatvoreni – pojedinci rado pristajati na takvu epistemičku samorefleksiju. Ako kritička refleksija podbaci, što će se nerijetko dogoditi, postoji druga opcija samospoznaje, kada nas drugi upozore na naše poročno ponašanje. I treće, postoje prijelomna iskustva, kada nas negativni učinak naših poroka na naš svakodnevni život prisili da priznamo manjkavost svog epistemičkog ophođenja.

Ako smo svoje epistemičke poroke detektirali putem neke od ovih metoda, ali smo potom propustili uložiti trud kako bismo ih obuzdali, odgovorni smo za njihovo zadržavanje. S ovim na umu, mogli bismo zaključiti da smo odgovorni za ulazak u komoru jeke ako smo u nju ušli uslijed epistemičkih poroka koje smo voljno zadržali. Jednostavnije rečeno, ako nikad nismo uložili trud u ispravljanje svojeg epistemičkog ophođenja (nastojanjem, recimo, da budemo pažljiviji pri evaluaciji dokaza, ili otvoreniji prema informacijama koje se ne slažu s našim sadašnjim gledištima), a potom smo, zanemarujući rad na sebi, voljno ušli u komoru jeke koja nam je ponudila trivijalna objašnjenja društvene zbilje, snosimo odgovornost za postajanje ekstremistom. Ukratko, možemo zaključiti da su ekstremisti koji ulaze u komore jeke zbog ispravljivih epistemičkih poroka odgovorni za svoje ophođenje. Voljnim ulaskom u komoru jeke, pojedinci odbacuju potencijalno širok i sveobuhvatan spektar informacija o vanjskom svijetu u korist pojednostavljenih – i često opresivnih – narativa. A, potom, epistemička struktura komora jeke dodatno polarizira njihova vjerovanja, i pretvara ih u punokrvne ekstremiste.

Što, međutim, možemo reći o pojedincima koji nisu voljno ušli u komoru jeke, nego su, naprotiv, u njoj odgojeni. Zamislimo dijete čiji su roditelji ostrašćeni pripadnici kakve komore jeke. Oni, primjerice, vjeruju da su cjepiva toksična, te da su sve izjave o njihovom pozitivnom učinku na virusne bolesti samo masivna prevara koju financira farmaceutska industrija. Prema Sanfordu Golbergu, dijete može opravdano vjerovati svojem prvom i najbližem izvoru informacija, svojim roditeljima. Zamislimo, potom, da je dijete ili školovano kod kuće ili upisano u privatnu školu koja ponavlja narativ komore jeke. Ovdje je važno uočiti da naš spoznajni ustroj ne priznaje načelo komutativnosti dokaza, koje nalaže da redoslijed kojim primamo informacije ne bi trebao utjecati na našu odluku koje su informacije istinite. Jednostavnije rečeno, redoslijed kojim primamo različite stavove ne bi trebao biti važan: ono što je važno jest koliko su informacije poduprte dokazima i koliko su logički koherentne. Međutim, u nesavršenom svijetu stvarnih epistemičkih transakcija, veću težinu pripisujemo onim stavovima koje smo stekli u ranijoj dobi. Opet, jasnije rečeno, prirodno tumačimo sve nove informacije u kontekstu svojeg pozadinskog znanja, sačinjenog od ranije stečenih činjenica.

Kao što Nguyen ističe, pojedinac odgojen u komori jeke može djelovati s nepatvorenom epistemičkom vrlinom i iskrenom znatiželjnom, no i dalje će ostati zarobljen u ekstremističkom narativu. Može strastveno tražiti nove dokaze i potom ih, kao što svi činimo, tumačiti u kontekstu svog pozadinskog znanja. Problem je što ova pozadinska vjerovanja, stečena unutar komore jeke, pretpostavljaju upisani antagonizam spram svih izvanjskih izvora informacija. A, kao što smo već rekli, pojedinac opravdano preuzima svoja temeljna vjerovanja od svojeg prvog i najbližeg izvora informacija: svojih roditelja. Ako ga njegovi roditelji i bliski poznanici pouče da su vanjski izvori informacija inherentno zlonamjerni, i da ga nastoje zatrovati, recimo, heretičkim vjerovanjima ili prijezirom prema tradiciji, sve nove informacije može racionalno tumačiti u kontekstu ovih vjerovanja. Komore jeke su notorno čvrste i ako smo u njih ušli voljno. Kad je primjeren sustav zatiranja povjerenja u strance uspostavljen, sve daljnje izlaganje suprotnim informacija samo će osnažiti naše vjerovanje u dani ekstremistički narativ. Čini se da su, u ovakvim scenarijima, pojedinci odgojeni u komorama jeke u njima zarobljeni bez osobne odgovornosti. Komore jeke mogu individualno kreposno epistemičko ponašanje – poput znatiželjne potrage za novim informacijama – transformirati u kolektivni epistemički porok.

Napuštanje komora jeke

Ova rasprava postavlja dva jednako važna pitanja. Prvo, moramo istražiti je li uopće moguće izići iz komore jeke. Drugo, možemo li od stvarnih epistemičkih agenata očekivati da će uložiti trud u izlazak iz komore jeke. Čak i ako je izlazak iz komore jeke moguć u teoriji, važnije je hoće li pojedinci to činiti u stvarnom životu. Komore jeke pretpostavljaju nerazmjer povjerenja spram naših istomišljenika i pojedinaca izvan naše skupine. Dok će pripadnici komora jeke svojim istomišljenicima pripisivati prenapuhane razine pouzdanosti, mehanički će odbacivati strance kao nepouzdanu ili moralno upitnu. Kako bi izašao iz komore jeke, pojedinac bi morao obnoviti svoje povjerenje u vanjski svijet. A, prema Nguyenu, to bi zahtijevalo sveobuhvatnu epistemičku transformaciju. Vratimo se primjeru djeteta odgojenog u komori jeke. Kako bi pravedno sagledao nove dokaze, a da ih automatski ne odbaci kao problematične, pojedinac bi morao odbaciti svoja prethodna vjerovanja o vanjskom svijetu. Jednom kad je stekao sposobnost da vanjskom svijetu priđe kao praznoj ploči, pripisujući svakom svjedočanstvu razinu pouzdanosti razmjernu njegovoj dokaznoj potpori, napokon bi bio slobodan odlučiti kojim tvrdnjama želi vjerovati. Kao što Nguyen ističe, ovdje govorimo o društvenoj epistemičkoj transformaciji. Izuzev trivijalnih osjetilnih informacijama koje stječemo sami, prikupljanje informacija o svijetu pretpostavlja složene mreže povjerenja, a, što je neko područje specijaliziranja, premreženo je sve kompleksnijim sustavima povjerenja. Kako bi napustio komoru jeke u kojoj je odgojen, pojedinac bi

morao odbaciti pozadinska vjerovanja o zlonamjernosti vanjskog svijeta, a sve nove informacije primati jednakom otvorenosti, kako bi objektivno ocjenjivao njihovu empirijsku potporu i logičku koherenost.

Već i na prvi pogled, doima se to kao težak zadatak. Štoviše, čini se i kao previše za očekivati od prosječnih pojedinaca s umjerenim epistemičkim vrlinama, a kamoli od onih sveobuhvatno inficiranih epistemičkim porocima. Nadalje, nejasno je što bi pojedinca moglo motivirati da napusti komoru jeke. Takve zajednice sebe ne percipiraju kao epistemički problematične. A, kao što smo vidjeli, mogu se pohvaliti čvrstim osjećajem pripadnosti grupi i prenapuhanim razinama povjerenja između članova. Kako bismo istražili načine na koje pojedinci mogu spoznati da se nalaze u komori jeke, možemo se vratiti na Cassamova tri puta uočavanja naših epistemičkih poroka: kritičkoj refleksiji, znanju iz svjedočanstva, i prijelomnim iskustvima. Kritička refleksija vjerojatno ne bi pomogla, budući da pripadnici komora jeke nemaju razloga sumnjati u kredibilitet svoje grupe, jedine epistemičke zajednice kojoj su odlučili vjerovati. Isto vrijedi i za znanje iz svjedočanstva. Članovi će vjerojatno odbaciti svjedočanstva koja dolaze izvan njihove grupe, a drugi članovi komore jeke nemaju razloga izražavati skepsu spram njezinog narativa. Naša zadnja opcija su, onda, prijelomna iskustva.

Kako bismo razumjeli zašto prijelomna iskustva mogu upaliti, razmotrimo Nguyenov stvarni primjer nekoga tko je napustio komoru jeke u kojoj je odgojen. Nguyen pripovijeda o Derek Blacku, “kojeg je odgojio otac neo-nacist od djetinjstva je pripreman da postane neo-nacističkim vođom, i koji je postao tinejdžerska zvijezda radijske scene ekstremne desnice.” Kada je Black, koji je javno povezivan s neo-nacizmom, upisao fakultet, naišao je na prijezir svih kolega izuzev Matthewa Stevensona, židovskog studenta koji je Blacka počeo pozivati na obiteljske večere. Blag i velikodušan, Stevenson je postupno stekao Blackovo povjerenje. Taj čin blagosti otpočeo je Blackovu epistemičku transformaciju, potaknuo ga da istraži sve što je propustio – istočnjačku književnost, crnačku glazbu, i suvremenu popularnu kulturu – i, konačno, pretvorio ga u strastvenog protivnika nacionalizma. Velikodušnost židovskog studenta, pripadnika grupe koju je bio naučen mrziti, bila je Blackovo prijelomno iskustvo, i omogućila mu spoznaju da je bio zarobljen u komori jeke. Puki prijezir kolega ne bi bio dovoljan, jer je bio naučen očekivati da će ga vanjski svijet odbaciti. Ključna je pouka da, kako bi izašli iz komore jeke, pojedinci moraju obnoviti svoje povjerenje spram vanjskog svijeta. A to nije nimalo jednostavan zadatak.

Strukturni odgovori na ekstremizam

Rasprava nas je dovela do zaključka da izlazak iz komore jeke zahtijeva društvenu epistemičku transformaciju. Kako bi pronašli motivaciju da to pokušaju, pojedinci moraju odbaciti svoja temeljna

vjerovanja o vanjskom svijetu i obnoviti svoje povjerenje spram neistomišljenika. Jednostavnije, moraju shvatiti da stranci mogu biti jednako blagi, strpljivi, inteligentni i dobronamjerni kao i njihovi istomišljenici. Međutim, zanemarimo li izolirane primjere poput Dereka Blacka, vjerojatnost uspješnog izlaska iz komore jeke prilično je niska. Ako je komora jeke dovoljno robusna, ekstremisti će rijetko pravedno pristupiti vanjskom svijetu, a povremeni susreti sa strancima neće rezultirati obnovom povjerenja. Puki prijezir kolega, zgroženih njihovim ekstremističkim gledištima, samo će osnažiti da je vanjski svijet naivan, zlonamjerman, ili nevrijedan povjerenja. Komore jeke nerijetko tvrde da otkrivaju elitne urote (poput utjecaja globalnih tvrtki na masovne medije, liberalne urote opskurnih mogula koji financijski podupiru tercijarno obrazovanje, ili dijabolički plana uništenja europske kulture putem imigracije) nepovezane sa svakodnevnim iskustvom njihovih članova. To ne znači da moramo napustiti nastojanje da zauzdamo ekstremizam, društveni problem sa snažnim posljedicama na stvarne ljudske živote. Ako je izlaženje iz komore jeke odveć zahtjevno, valja istražiti kako spriječiti pojedince da u njih uopće i uđu.

Prvi odgovor na ekstremizam je personalan. Pojedinci s vrlinama epistemičke odgovornosti, znatiželje, otvorenosti uma i savjesnosti bit će manje skloni odreći se višeslojnih tumačenja društvenih zbivanja u korist jednostavnosti komore jeke. Trivijalnost njezinih teorija i manjak supstancijalnih dokaza vjerojatno ne bi uvjerili nekoga tko očekuje nijansirane i pažljivo izložene modele društvenih fenomena. Kako bi izbjegli zavodljivost komora jeke, pojedinci moraju spoznati da su stvarna objašnjenja društvene zbilje rijetko toliko jednostavna. Znači, čini se da stjecanje ovih vrлина putem obrazovanja pojedinca može demotivirati od ulaska u komoru jeke. Primjeren obrazovni okvir svoje bi studente poticao na pažljivo razmatranje dokaza i u njima razvijao vrlinu epistemičke skromnosti. Jednostavnije rečeno, poučio bi ih da nikad ne budu odveć sigurni u svoje stavove i ostanu otvoreni novim informacijama. Epistemička skromnost nalaže poštovanje stručnosti i znanja drugih ljudi.

Drugo rješenje, međutim, mora biti strukturalno. Odgovori temeljeni na vrlini, koji ovise o volji da kultiviramo tražene epistemičke vrline, odveć su nepouzdati za primjereno rješenje za ekstremizam. Ne možemo biti sigurni da će naša obrazovna nastojanja doista rezultirati kreposnim epistemičkim agentima imunim na zov komora jeke, i, posljedično, imunim na ekstremizam. Kao što smo već istakli, komore jeke mogu se razviti i u zdravim epistemičkim zajednicama. U svojoj raspravi o epistemičkoj nepravdi, Elizabeth Anderson zaobišla je uobičajena rješenja temeljena na vrlini ističući da masivan strukturni problem, potaknut sustavnom nepravdom i nejednakim pristupom obrazovanju, traži strukturno rješenje. Isto vrijedi i za ekstremizam.

Zamijetili smo da komore jeke često iskorištavaju zatvorenu informacijsku okolinu društvenih mreža, dodatno pogoršanu algoritamskim filtriranjem i personaliziranim odabirom vijesti. Zamijetili smo i da nastaju oko karizmatičnih ličnosti s izraženim javnim prisustvom, poput Rusha Limbaugha, notornog

voditelja američkih konzervativnih medija. Kako bismo prevenirali nastanak komora jeke, moramo, kao društvo, pažljivo nadgledati i pravovremeno ograničavati medijske platforme koje, bez ikakve dokazne potpore, zatiru povjerenje svoje publike u vanjske izvore informacija, i uvjeravaju ih u postojanje masivnih urota. Postoji mnogo znakova da se kakav medijski servis pretvara u komoru jeke. Između ostalog, komore jeke aktivno prikazuju neistomišljenike kao moralno iskvarene, naivne, ili inherentno zlonamjerne, i, nedokazano, poriču objektivnost znanstvenih dokaza. Nerijetko iskazuju potpunu nebrigu za stručnost i svoje pripadnike zatvaraju u svijetu alternativnih činjenica. Komore jeke iskorištavaju predrasude svoje publike, pripisujući društvene probleme ranjivim skupinama i inače podložnim negativnim stereotipima, poput imigranata ili nižih klasa. Čim primijetimo da kakva medijska platforma počinje degenerirati u komoru jeke, ili da njezino čitateljstvo odbacuje razložnu raspravu, trebamo je ograničavati nametanjem boljeg provjeravanja informacija, kako ne bi objavljivala lažne vijesti, ili pokušati smanjiti njezin utjecaj na javnost. A, kao što Nguyen ističe, iako se takvi izvori mogu razviti na čitavom političkom spektru, ljevičarske komore jeke, uslijed svojih glavnih tema, poput javnih usluga i obrazovanja, obično imaju slabiji utjecaj na svoje članove.

Jedini način da pojedinci iziđu iz svoje komore jeke jest, kao što smo već istakli, da obnove povjerenje spram vanjskog svijeta. Iz ovog zaključka možemo izvesti da će pojedinci puni poštovanja spram neistomišljenika rjeđe uopće ulaziti u komore jeke. Kako bismo spriječiti nastanak komora jeke, trebamo stvarne javne platforme i zdravu demokratsku kulturu gdje nositelji različitih stavova mogu iskazati obostrano poštovanje. U studiji polarizacije vjerovanja, Cass Sunstein nudi slično rješenje. Izgradnjom stvarne demokratske kulture, gdje pojedinci različitih pozadinskih vjerovanja mogu započeti racionalan dijalog, možemo umanjiti negativni utjecaj epistemičkih mjehurića i algoritamskog filtriranja na društvenim mrežama. Nguyen, s druge strane, tvrdi da takve raspravljачke platforme nisu primjeren odgovor na komore jeke. Pojedinci zarobljeni u komorama jeke, prema Nguyenu, već su postali nepovjerljivi prema vanjskim glasovima, a prilika da komuniciraju s neistomišljenicima samo će dodatno osnažiti njihove stavove. Međutim, ovaj je prigovor samo djelomično valjan. Iako takve platforme doista neće moći pomoći pojedincima koji su već prihvatili narativ komore jeke, svejedno mogu uvjeriti potencijalne nove članove da se u njih ne uključe. Ulaskom u racionalni dijalog i iskazivanjem obostranog poštovanja, pojedinci mogu iz prve ruke spoznati da stranci mogu biti jednako dobronamjerni i jednako informirani kao i njihovi istomišljenici. Mogli bismo se i nadati da bi javne platforme gdje nositelji različitih stavova mogu iskazati blagost, strpljenje, i velikodušnost, mogli motivirati i iznimne primjere poput epistemičke transformacije Dereka Blacka.

Svrha takvog dijaloga nije izložiti pripadnike komora jeke neutralnim informacijama, budući da znamo da to ne pomaže, nego im omogućiti da se povežu s ljudima koje su naučeni mrziti. Ako

pojedinci mogu osobno posvjedočiti poštovanju i pažljivim argumentima svojih navodnih protivnika, mogu postupno opustiti svoje nepovjerenje spram vanjskog svijeta. Kako bi se taj cilj ostvarilo, ekstremistima treba prilaziti s maksimalnom pažnjom, a da ne potvrde svoje pretpostavke o neistomišljenicima. Iako nuđenje dijaloga nije osobito originalno, sprječavanje nastanka komora jeke naše je jedino rješenje. Izlazak iz komora jeke ostat će, čini se, malo vjerojatan.

Literatura

- Begby, E. 2013. "The Epistemology of Prejudice," *Thought: A Journal of Philosophy*, 2(2): 90–99.
- Cassam, Q. 2016. "Vice Epistemology," *The Monist*, 99(2): 159.
- Cassam, Q. 2019. *Vices of the Mind*, Oxford: Oxford University Press.
- Coady, D. 2006. "When Experts Disagree," *Episteme*, 3(1–2): 68–79.
- Goldman, A. 2001. "Experts: Which Ones Should You Trust?" *Philosophy and Phenomenological Research*, 63: 85–110.
- Jamieson, K. H. and Cappella, J. N. 2008. *Echo Chamber: Rush Limbaugh and the Conservative Media Establishment*. Oxford: Oxford University Press.
- Kelly, T. 2008. "Disagreement, Dogmatism, and Belief Polarization," *Journal of Philosophy*, 105(10): 611–33.
- Nelson, J. L. and Webster, J. G. 2017. "The Myth of Partisan Selective Exposure: A Portrait of the Online Political News Audience," *Social Media + Society*, July–September: 1–13.
- Nguyen, C. Thi. 2018a. "Echo Chambers and Epistemic Bubbles," *Episteme*, 1-21.
- Nguyen, C. Thi. 2018b. "Cognitive Islands and Runaway Echo Chambers: Problems for Expert Dependence." *Synthese*. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-1692-0>.
- Sunstein, C. R. 2009. *Going to Extremes: How Like Minds Unite and Divide*, Oxford: Oxford University Press.
- Zagzebski, L. 2012. *Epistemic Authority*, New York, NY: Oxford University Press.